

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ

УДК 342.511:321:35.071(439)''192/193''

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/1.42>

Палінчак М.М.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Капітан Л.І.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Скиба І.І.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

РОЛЬ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ М. ГОРТІ В УГОРЩИНІ

В історії Угорщини особистість М. Горті і його діяльність займають особливе місце.

Як консерватор, М. Горті неодноразово наголошував на необхідності збереження в угорському суспільно-політичному житті традиційних норм і правил, ієрархії влади соціальних і політичних структур та інститутів. Політичні принципи, на його переконання, повинні бути узгоджені зі звичаями, національними традиціями, стабільною роботою суспільно-політичних інституцій.

Описано типи легітимації влади – традиційну, харизматичну і раціональну. Охарактеризовано поняття політична легітимація.

Досліджено діяльність М. Горті в Угорщині. Вплив М. Горті на розвиток Угорщини. Проаналізовано, що багато дослідників з проблем політичної історії Угорщини наголошують на тому, що в 1930-х рр. М. Горті вельми успішно виконував роль регулятора політичної рівноваги і гаранта стабільності в країні.

Проаналізовано, що важливу роль у становленні політичної системи Угорщини у 20–30-х рр. ХХ ст. відіграв І. Бетлен, котрий був призначений на посаду прем'єр-міністра країни 14 квітня 1921 р. й залишався на ній до серпня 1931 р.

Описано, що у 20-і рр. ХХ ст. за активної участі І. Бетлена в Угорщині було засновано двопалатний парламент, який формувался на основі багатопартійної виборчої системи.

Варто зазначити, що в дослідженні проаналізовано, що в 1930-х рр. М. Горті успішно виконував роль гаранта стабільності в країні, справляючи вплив на розвиток відносин між різними політичними силами.

Описано, що вище політичне керівництво країни ще в 20-і рр. ХХ ст. звертало увагу на небезпечне положення Угорщини між Німеччиною та СРСР. Як запеклий антикомуніст, М. Горті вважав Радянський Союз джерелом «вічної червоної небезпеки» не лише для Угорщини, але й для всього світу.

Досліджено особливості зовнішньої політики М. Горті після 1933 р.

Охарактеризовано зовнішню та внутрішню політику М. Горті в міжвоєнний період. Угорщина у період між двома світовими війнами.

Ключові слова: Угорщина, держава, релігійні організації, церква, взаємовідносини, політичний режим, політика, міжвоєнний період, дипломатичні відносини.

Постановка проблеми. Слід також зазначити, що політологи, починаючи від М. Вебера, розрізняють три «чисті» типи легітимації влади – традиційну, харизматичну і раціональну. Загалом політична легітимація (від лат. *legitimus* – законний, справедливий, правомірний) – поняття більшою мірою фактичне, ніж юридичне, яким

позначається стан, що виражає виправданість, доцільність та інші виміри відповідності конкретної державної влади установкам, сподіванням громадян, соціальних спільнот, суспільства в цілому [2, с. 270]. Під традиційною легітимацією розуміють панування, засноване на традиційному авторитеті, що ґрунтується на повазі до звичаїв,

традицій, вірі в їх наступність, спирається на стереотипи свідомості й поведінки. Харизматична легітимація – це панування, що ґрунтується на вірі в особисті якості вождя або окремої групи осіб, в їх виняткову місію, яка стосується насамперед спрямування життєдіяльності і розвитку держави. Прикладами можуть слугувати віра в «добраго царя», «великого вождя всіх народів». Харизматична державна ідеологія пов'язана в історії з іменами Й. Сталіна, Мао Цзедуна, Кім Ір Сена, Хо Ші Міна та деяких інших. Одразу спадає в око, що майже всі приклади харизматичної легітимації прямо корелюються з тоталітарними політичними режимами. Раціональна легітимація – це, у свою чергу, панування, що спирається на раціональну оцінку, переконання в розумності чинних порядків, законів, правил, прийнятих у демократичних державах. За сучасних умов саме раціональна легітимація слугує основою для розбудови демократичної правової держави. При цьому рідко трапляється так, що в державі реально використовується лише одна форма легітимації; частіше вони діють у комплексі.

Студіювання наукових джерел дає підстави вважати, що режиму М. Горті в Угорщині більшою мірою властивий перший тип політичної легітимації влади. Особистою харизмою, яка протягом тривалого часу вражала би значну частину угорського населення, він не володів. Це підтверджується тим, що як прихильники, так і противники регента загалом оцінювали його як політика середніх здібностей [3, № 2, с. 179].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених досліджували зовнішню та внутрішню політику М. Горті та міжвоєнний період в історії Угорщини.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Особливості діяльності М. Горті та його особистість є актуальною темою дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є проаналізувати зовнішню та внутрішню політику М. Горті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Заснована на багатовіковій політичній культурі народу традиційна легітимація державної влади надавала М. Горті відповідного авторитету в суспільстві. Більшість населення Угорщини приймала це добровільно й цілком свідомо, що сприяло збереженню стабільності і стійкості влади регента. Значною мірою з огляду саме на це угорській владі при М. Горті вдалося усунути з політичної арени країни праві екстремістські елементи

і групи. Адже діяльність саме цих груп, починаючи з 1919 р., давала привід комуністам звинувачувати режим М. Горті у встановленні так званого «угорського фашизму». Насправді М. Горті зумів стабілізувати обстановку в країні, зміцнити нову політичну систему, а також нейтралізувати спроби певних консервативних сил відродити династію Габсбургів. Так, 1 листопада 1921 р. Рада міністрів Угорщини затвердила законопроект, який наступного дня був прийнятий Національними Зборами й відповідно до якого Габсбурги були позбавлені престолу, всупереч позиції прихильників коронації наслідника останнього імператора Австро-Угорщини Карла. «Угорщина була безсилою перед політикою Антанти» – так охарактеризував цей розвиток подій сам М. Горті в мемуарах [9].

Надзвичайно важливу роль у становленні політичної системи Угорщини у 20–30-х рр. ХХ ст. відіграв І. Бетлен, котрий був призначений на посаду прем'єр-міністра країни 14 квітня 1921 р. й залишався на ній до серпня 1931 р. Він добре знав М. Горті й був із останнім у приятельських стосунках. Є всі підстави вважати, що це був надзвичайно майстерний політик, із переважно консервативними поглядами, проте не позбавлений певних ліберально-реформаторських настроїв, що були підкріплені відповідними професійними якостями. Саме І. Бетлен став генеральним архітектором політичної системи нової Угорщини, яка згодом дістала назву «гортистської». Як реаліст і політик, який завжди схилився до здорового глузду, він добре усвідомлював необхідність забезпечення внутрішньої стабільності країни в умовах, що склалися після завершення Першої світової війни. З метою загальної консолідації політичної системи він доклав чималих зусиль до політичної ізоляції ультраправих угруповань. Разом з цим він постійно висловлювався за необхідність відновлення в Угорщині традиційних християнських ідеалів [8]. У співпраці з регентом І. Бетлену вдалося значною мірою зміцнити законність, забезпечити громадський порядок, розширити гарантії дотримання прав і свобод людини. Однак про все це можна говорити лише з поправкою на угорські реалії того часу, порівнюючи стан з права людини у міжвоєнну добу з тим станом, який існував на теренах Угорщини до Першої світової війни. Якщо ж порівнювати з країнами розвиненої демократії, захист законності й гарантій особистих прав був в Угорщині значно більш слабким і проблемним.

Основним результатом діяльності І. Бетлена на посаді прем'єр-міністра в 1920-і рр. вважається

створення двопалатної демократичної парламентської системи. Політик, який називав сам себе «консервативним демократом» і «прихильником обережного просування вперед», спирався у своїй роботі на гасло, згідно з яким після війни і двох революцій країні обов'язково потрібна демократія; якщо ж Угорщина стане на шлях панування грубої сили, це може призвести до її загибелі, а отже, національної катастрофи [6]. І. Бетлен вважав, що в усіх нових країнах Центрально-Східної Європи слід обережно й поступово переходити до забезпечення функціонування широкої політичної демократії. Разом з тим він, так само як і М. Горті, відкидав ідею республіканської форми демократії, що було найпершим проявом консервативної позиції. Так, в одній зі своїх публічних промов регент М. Горті заявив, що з юридичної точки зору для Угорщини «королівство є цілком прийнятним, навіть без короля», а республіканська форма державного устрою принесла би країні тільки лихо, оскільки з'явилося би багато кандидатів у президенти і це призвело б до жорсткої боротьби між ними. Водночас М. Горті підкреслював, що всі політичні партії повинні мати право на пропаганду своїх переконань [10].

Таким чином, у 20-і рр. ХХ ст. за активної участі І. Бетлена в Угорщині було засновано двопалатний парламент, який формувався на основі багатопартійної виборчої системи. Він став одним із основних інститутів гортистської політичної системи, що реально функціонувала в країні до 19 березня 1944 р., а формально зберігалася навіть до 15 жовтня 1944 р., коли настав кінець правління самого М. Горті.

Угорський вчений І. Беренд, аналізуючи типологію й різні аспекти функціонування міжвоєнних політичних режимів у країнах Центральної та Південно-Східної Європи, дійшов висновку про те, що чинну в 1930–40-і рр. в Угорщині політичну систему слід розцінювати як «режим, який грає з тоталітаризмом, орієнтується на Гітлера, але при цьому не позбувся ані обмеженої парламентської системи, ані лімітованих громадянських прав, і не вирисовує фашистських масових рухів» [7, old. 165]. На наш погляд, така характеристика загалом відповідає характеру і змісту того етапу історії Угорщини часів правління М. Горті, коли уряд у 1932–1936 рр. очолював Д. Гембеш, котрий симпатизував і Б. Муссоліні, і А. Гітлеру. Саме цей, доволі обмежений період у міжвоєнній історії Угорщини характеризувався найбільш близькими до фашизму рисами, але фашистський режим у країні таки не був встановлений.

На сутності поняття «політичний режим», проблемі типологізації політичних режимів, змісті і характерних особливостях авторитаризму під політологічним кутом зору слід зупинитися докладніше. В українській навчальній і науковій літературі поняття «політичний режим» трактується як система засобів і методів здійснення політичної влади, як модель, форма взаємодії державно-владних структур і населення. Вчені-державознавці звертають увагу на те, що поняття «політичний режим» є ширшим за обсягом порівняно з поняттям «державний режим». Отже, останній можна розглядати як різновид політичного режиму, оскільки і держава, і державна влада – це політичні явища [1, с. 140; 5, с. 168].

Загальноприйнятою в політології є точка зору, згідно з якою будь-який політичний режим залежить від таких чинників: співвідношення політичних сил у суспільному організмі; особи загальнонаціонального лідера та якості правлячої еліти; історичних і соціокультурних традицій; політичної культури населення. Щоб усвідомити сутність політичного режиму, слід пам'ятати, що він складається спонтанно, внаслідок спільних зусиль багатьох суб'єктів політичного процесу, і не може бути встановлений конституціями чи іншими законами. Існують багато типологізацій політичних режимів. Найчастіше використовується класифікація, в рамках якої виокремлюються тоталітарні, авторитарні і демократичні режими. При цьому будь-яка класифікація є умовною, оскільки «чистих», завершених політичних режимів у політичній практиці не існує. Класифікації почали розроблятися на початку ХХ ст., але практично до 1960-х рр. найчастіше користувалися класифікацією М. Вебера, який поділяв політичні режими на демократичні і недемократичні. На початку 1960-х рр. американський політолог З. Бжезінський, використавши висновки Р. Даля про багатополарність влади і про те, що жодна держава фактично не досягла повної демократії, вирізнив тоталітарний режим через політологічний аналіз політичних систем країн колишнього «соціалістичного табору». Він довів, що більшість цих держав належали до авторитарних політичних режимів [5, с. 169].

Багато дослідників з проблем політичної історії Угорщини наголошують на тому, що в 1930-х рр. М. Горті вельми успішно виконував роль регулятора політичної рівноваги і гаранта стабільності в країні, справляючи вплив на розвиток відносин між різними політичними силами. До таких різних політичних сил у першу чергу належали, з одного

боку, урядова група Д. Гембеша з її профашистськими устремліннями, з іншого – консервативно налаштовані представники великого бізнесу і землевласники. Отже, М. Горті абсолютно не був схильним до встановлення в Угорщині фашистської диктатури, чого особливо прагнули спочатку малочисельна в ті роки партія Ф. Салаші – Партія національної волі, а після її заборони й розпуску в січні 1937 р. – Угорська національна соціалістична партія, яка пізніше стала відомою як нілашистська «Партія схрещених стріл». Ця партія протягом усієї її діяльності відзначалася гучними програмними обіцянками, соціальною демагогією, антисемітизмом та антибільшовицькою спрямованістю своїх заяв і дій. Загалом у 30-х рр. ХХ ст., особливо в першій половині, вона була популярною лише серед незначної частини населення Угорщини, а тому її намагання впливати на політику уряду й самого М. Горті здебільшого не мали успіху.

Вище політичне керівництво країни ще в 20-і рр. ХХ ст. звертало увагу на небезпечне положення Угорщини між Німеччиною та СРСР – новим «східним гігантом», який ще тільки «вставав на ноги». Воно неодноразово заявляло, що угорці не бажають стати васалами ані Німеччини, ані СРСР. Як запеклий антикомуніст, М. Горті вважав Радянський Союз джерелом «вічної червоної небезпеки» не лише для Угорщини, але й для всього світу. Відповідно до цього, він послідовно виступав проти встановлення з ним будь-яких зв'язків [11, old. 176–178].

Слідом за Італією, саме Німеччина стала наступною країною, яка, переслідуючи власні

інтереси, пішла на зближення з Угорщиною. З іншого боку, так звані «великі держави» Європи, демонструючи недалекоглядну політику, фактично штовхали Угорщину в обійми фашистських Італії і Німеччини. У даному контексті слід також розуміти, що політика гітлерівської Німеччини, спрямована на перегляд умов Версальської системи мирних договорів, знаходила розуміння і підтримку в М. Горті та багатьох інших угорських політиків. З німецькими політичними діячами того часу їх об'єднувало ставлення до цієї системи як для несправедливої для їх народів і держав. Тому не дивно, що після 1933 р. М. Горті почав вживати в зовнішній політиці активних заходів, спрямованих на зближення з Німеччиною. Це пояснюється, однак, не тільки обопільними мотивами реваншизму. В Угорщині ясно бачили й чудово усвідомлювали, що вплив Німеччини в Центральній Європі стрімко зростає, і вона швидко стає тим фактором, з яким доводиться рахуватися всім європейським державам. А в Німеччині, зі свого боку, також уважно стежили за обстановкою в Центральній і Центрально-Східній Європі, зокрема й в Угорщині.

У період між двома світовими війнами Угорщина відіграла чималу роль у розколі Малої Антанти і зовнішньополітичній ізоляції Чехословаччини, що в майбутньому полегшило гітлерівській Німеччині захопити Судетську область. Напередодні сумнозвісної Мюнхенської конференції, що відбулася наприкінці вересня 1938 р., угорські правителі всіляко прагнули заручитися підтримкою Німеччини у просуванні своїх територіальних домагань до Чехословаччини [4, с. 330].

Список літератури:

1. Бобровник С. В., Чаплюк О. І., Мельник О. М., Чернега А. П., Варич О. Г. Мала енциклопедія теорії держави і права. За ред. Ю. Л. Бошицького. Київ: Кондор, 2012. 368 с.
2. Дзюбко І. С., Левківський К. М., Андрущенко В. П. та ін. Політологія: підручник. 2-е вид., випр. і доп. Київ: Вища школа, 2001. 415 с.
3. Желицки Б. Й. Регент Венгрии Миклош Хорти (1868–1957). Новая и новейшая история. 1996. № 2. С. 173–196; № 3. С. 162–181.
4. Новітня історія країн Західної Європи і Америки. 1918–1939: навч. посібник. Т. І. Київ: Радянська школа, 1962. 562 с.
5. Політологія: посібник для студ. вищих навч. закладів. За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. Київ: Академія, 1998. 368 с.
6. A bethleni konszolidáció állam- és kormányzati rendszere. Társadalmi Szemle. 1985. 12 sz. 66 old.
7. Berend T. I. Válságos évtizedek: Közép- és Kelet-Európa a két világháború között. Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 1983. 438 old.
8. Bethlen István gróf beszédei és írásai. I. kötet: Válogatott beszédei. Budapest: Genius könyvkiadó R.-T. kiadása, 1933. 368 old.
9. Horthy M. Embékiratam. Buenos Aires: Soc. de Resp., 1953. 314 old.
10. Horthy Miklós titkos iratai. Szerk. M. Szinai, L. Szűcs, É. Teleki. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1965. 533 old.
11. Romsics I. Magyarország története a XX. században. Budapest: Osiris, 2005. 668 old.

Palinchak M.M., Kapitan L.I., Skyba I.I. The role and activities of M. Gorthy in Hungary

In the history of Hungary, the personality of M. Horthy and his activities have a special place.

As a conservative, M. Horthy repeatedly emphasized the need to preserve traditional norms and rules, the hierarchy of power, social and political structures and institutions in Hungarian social and political life. Political principles, in his opinion, should be coordinated with customs, national traditions, stable work of social and political institutions.

The types of legitimation of power are described – traditional, charismatic and rational. The concept of political legitimation is characterized.

The activity of M. Horthy in Hungary is studied. The influence of M. Horthy on the development of Hungary. It has been analyzed that many researchers of the problems of the political history of Hungary emphasize that in the 1930s, M. Horthy very successfully performed the role of regulator of political balance and guarantor of stability in the country.

It was analyzed that the important role in the formation of the political system of Hungary in the 20s and 30s of the 20th century, was played by I. Bethlen, who was appointed to the post of Prime Minister of the country on April 14, 1921 and remained there until August 1931.

It is described that in the 20s of the XX century, with the active participation of I. Bethlen, a bicameral parliament was established in Hungary, which was formed on the basis of a multi-party electoral system.

It is worth noting that the study analyzed that in the 1930s, M. Horthy successfully played the role of a guarantor of stability in the country, influencing the development of relations between various political forces.

It is described that the top political leadership of the country as early as the 20s of the XX century pay attention to Hungary's dangerous position between Germany and the USSR. As a staunch anti-communist, M. Horthy considered the Soviet Union a source of "eternal red danger" not only for Hungary, but also for the whole world.

Peculiarities of M. Horthy's foreign policy after 1933 are studied.

The foreign and domestic policy of M. Horthy in the interwar period is characterized. Hungary in the period between the two world wars.

Key words: *Hungary, state, religious organizations, church, mutual relations, political regime, politics, interwar period, diplomatic relations.*